

27 MAYIS'TAN 12 MART'A SÜLEYMAN DEMİREL

Cengiz SUNAY*

Öz

Tarihte bireyin rolüne ilişkin bazı çalışmalarda, tarihin özünde nesnel süreçlerin ürünü olduğu ve bireyin, ancak tarihi olayların vuku bulması öncesindeki nicel birikimlerin artık nitel bir dönüşüme yol açacakları esnada bir tür sebep veya hızlandırıcı gibi görüldüğü yönündedir. Bir başka bakış açısı ise tarihte bireyin, daha doğrusu kahramanların başat konumda oldukları ve önemli roller ifa etmek suretiyle tarihin yönünü ve seyrini etkiledikleri iddiasındadır. Her iki bakış açısının doğruluklarına ilişkin pek çok kanıt getirilebilir, Türk siyasi hayatı ekseninde, tarihte bireyin rolü hususunda dikkat çekici ve önemli bir sima olan Süleyman Demirel'in siyasi hayatının ilk devresi hakkında kaleme alınan bu çalışmada, Türk siyasi hayatının iki önemli kilometre taşından bir olan 27 Mayıs 1960 darbesi sonrası ile 12 Mart 1971 muhtırası öncesindeki olaylar, iç ve dış dinamiklerin karşılıklı etkileşimleri çerçevesinde çözümlenmeye, olayların gelişiminde Süleyman Demirel'in oynadığı rolün belirleyiciliği ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Süleyman Demirel, 27 Mayıs Darbesi, 12 Mart Muhtırası.*

SULEYMAN DEMİREL: FROM 27 MAY TO MARCH 12

Abstract

In some works regarding the role of individual in history the general understanding tends to be shaped by the fact that history is the product of objective processes, in essence, and the individual seems to be only a kind of cause or accelerator during the moment quantitative accumulation leads to a qualitative transformation prior to the occurrence of historical events. Another point of view argues that the individual, the hero to put it more correctly, is the dominant character and affects the direction and course of history by performing important roles. Much evidence can be put forward regarding the legitimacy of both points of views; within the axis of the Turkish political life, this study focuses on the first phase of the political life of Süleyman Demirel as a remarkable and important character in terms of the role of individual within history. The events aftermath of the 27 May 1960 coup d'etat, which is one of the two milestones of the Turkish political life, and before the 12 March 1971 memorandum were analyzed within the framework of reciprocal interaction of domestic and foreign dynamics and the role of Süleyman Demirel as determinant was put forward.

Key Words: *Süleyman Demirel, the May 27 Coup d'etat, the March 12 Memorandum.*

GİRİŞ

Süleyman Demirel, 1964'ten 2000 senesine kadar, hatta 1980–1987 yılları arasında siyasi yasaklı olduğu devrede bile, Türk siyasi hayatında müessir olmuş bir şahsiyetti. *Demirel*'in siyasi hayatının 12 Mart öncesini birkaç evrede incelemek mümkün gözükmektedir.

* Yrd. Doç. Dr., Yalova Üniversitesi Hukuk Fakültesi.

Bunlardan ilki, henüz genç bir mühendisken, *Menderes*'in yurdun dört bir tarafını şantiyeye çevirdiği döneme rastlar; başarılı bir mühendis, *Devlet Su İşleri Genel Müdürü*'dür ve yaptığı işlerden dolayı *Bayar* ve *Menderes* ikilisinin takdirlerini kazanır (Bozdağ, 1986).

27 Mayıs darbesini müteakip, uzun süredir ertelediği askerlik vazifesini, alelacele ifaya çağrılır. *Demokrat Parti* hükümetinin gözde bürokratlarından biri olmasına rağmen; birçok meslektaşının, sırf *DP* hükümeti döneminde vazifeli bulunmasından ötürü başlarına gelmedik şey kalmadığı bir tarafa bilakis ona dokunulmadığı gibi, askerliğine Ankara'nın göbeğinde mukim *Ordu Donatım Okulu*'nda başlar ancak daha rahat edeceği *Devlet Planlama Teşkilatı*'nda bitirir (Cenkçi, 1991). Askerlik vazifesinin sona ermesinin ardından tekrar devlette vazife almaz. Sonradan, temsilciliğini yürüttüğü *Morrison* şirketinin Türkiye mümessilliğine getirilir. Adı geçen şirket hakkında yapılan yolsuzluk iddiaları ayyuka varınca, bu şirketin Türkiye temsilcisi olarak bu haksız kazançlarda onun da rolü olduğu hususu özellikle muhalifleri tarafından sıkça dile getirilir (Kahraman, 1993). Bu arada bir taraftan *ODTÜ*'de öğretim görevliliği yaparken diğer taraftan da müteahhitlik yapmaya başlar (Donat, 2005). Dönemin kritik atmosferine rağmen işlerinin rast gitmesi muhalifleri tarafından sürekli gündemde tutulan masonluğuna hamledilir.

Hakkındaki yolsuzluk söylentileri sadece şahsı ile ilgili değildir. İlerleyen dönemde kardeşleri ve yeğenlerinin giriştikleri akçalı işlerde, *Demirel*'in nüfuzunu cömertçe kullandığı, sıkça iddia edilen hususlar arasındadır (Öymen ve Mumcu, 1975). *Adalet Partisi*'ne kaydını yaptırdığı tarih 1962'dir. Bu tarih gerçekten de kritik bir tarihtir. Çünkü *AP*'nin kuruluş sancıları sona ermiş 15 Ekim 1961 tarihi itibarıyla tüm baskılara rağmen *Millet Meclisi*'nde ikinci, *Cumhuriyet Senatosu*'nda ise birinci parti olarak yerini almıştır (Arcayürek, 1985a). Partinin başında, 27 Mayıs esnasında 3. Ordu Kumandanlığı vazifesini yürüten; sonrasında, iki ay da olsa *Genelkurmay Başkanlığı* yapan *E. Org. Ragıp Gümüşpala* vardır (Esengin, 1978). Üstelik 21 Ekim Protokolü'ne rağmen bir takım tavizlerle yeni meclis açılmış; *AP* de birinci *İnönü hükümetinin* koalisyon ortağı olmuştur. İktidar ortağı olan bir partinin askerler tarafından tescili anlamına gelen bu vaziyet *Demirel* için artık endişeye mahal kalmadığının da göstergesi gibi durmaktadır (Kara, 2004).

Demirel kısa bir süre sonra partinin genel başkan yardımcısıdır artık. Lakin siyasi hayatı boyunca hep ardından gelecek bir söylentiyle uğraşmaya başladığı günün tarihi olan 24 Mart 1963 günü yaklaşmaktadır. İki gün önce *Bayar*, *DP* tabanına oynayan *AP* ile *Yeni Türkiye Partisi* tarafından yürütülen tahliye kampanyası sonucu *Kayseri Cezaevinden* çıkarılır ancak

karşılığı büyük bir gösteriye dönüşür (Bayar, 1999). Dönemin *CHP*'sinin özellikle üniversitelerdeki taraftarları büyük bir hırsla bu nümayişi gerekçe göstererek saldırganlaşır ve ilk hedef olarak *AP Genel Merkezini* seçer, devletin kolluk güçlerinin müsamahası altında koca bina adeta yerle bir edilmeye çalışılır. İçerideki *AP*'liler var güçleriyle kendilerini savunurken partinin önde gelenlerinden birinin, genel merkezin arka sokağa bakan tuvalet penceresinden çıkmak suretiyle gözden kaybolduğu iddia edilir (Yeşilyurt, 1997). Bu isim, beklendiği gibi ilerleyen dönemde rakipleri tarafından korkaklığının, zoru görünce her şeyi bırakıp kaçıktan başka bir şey yapmamasının nişanesi olarak sembolleştirilen *Süleyman Demirel*'dir (Bulut, 1991). Demirel'in bu hadiseden ne kadar gözünün korktuğu, genel başkan yardımcılığını bırakıp yeniden iş hayatına dönmesinden de anlaşılmaktadır.

1. DEMİREL'İN ADALET PARTİSİ GENEL BAŞKANLIĞI'NA GETİRİLİŞİ

Partideki vazifesini bırakıp giden *Demirel*'in yeniden siyasete, üstelik parti liderliğine soyunması beklenmedik bir olayla mümkün olur. Partiyi en zor dönemlerinde ayakta tutmuş, *27 Mayıs azgınlığına* karşı kimi zaman kükreyerek (Örtülü, 1966: 121), kimi zaman alttan alarak bir yerlere getirmiş *Gümüşpala*, ansızın geçirdiği bir kalp kriziyle hayatını kaybeder (Cebeci, 1975). Partide ansızın başlayan genel başkanlık krizi tüm gözleri yine bir *Ispartalı* olan *Sadettin Bilgiç*'e çevirmişken *Hürriyet Gazetesinin* manşetlerini bir isim genel başkan adayı olarak süslüyordu: *Süleyman Demirel* (Turgut, 1992). *Bilgiç* çevresinin bu manşeti gördükten sonra müstehzi gülmeye başladıkları ve *Demirel*'i hiç de ciddi bir rakip olarak görmedikleri söylenir. Öyle ya, adeta bir meydan savaşını andıran *24 Mart* müsademesinde, ortadan kaybolduğu, partili-partisiz herkes tarafından bilinen birinin adaylığı kendini rezil etmekten başka ne sonuç verebilirdi (Bilgiç, 2002). Gariptir ki basın, söz birliği etmişçesine *Demirel*'i ön plana çıkaran yayınlar yapmaya devam ediyor; bu işin mihmandarlığını ise 1993 senesinde *Demirel* cumhurbaşkanı olduktan sonra onun basın danışmanlığına getirilen *Cüneyt Arcayürek* yapıyordu (Arcayürek, 2003). Adı pek çok olayla yolsuzluklara bulaşmış biri olarak takdim edilen *Demirel*'e karşı *Bilgiç*'in dürüstlük kozunu ileri sürmesi pek bir işe yaramayacağına benziyordu. *Demirel*, birçok etkili ismin desteğiyle inanılmaz bir kampanya yürütüyordu. 5 Haziran 1964'te Başbakan *İnönü*'ye hitaben, ABD Başkanı *Johnson*'ın tarafından yazılan o ünlü mektup henüz ülkenin başına çekiç gibi inmemişti ki, *Demirel*'le birlikte çektiği fotoğraf *Hürriyet gazetesinde* yayınlandığından aksi yönde tepki çeksin. Söz konusu mektup ancak 13 Ocak 1966'da Türk kamuoyunun bilgisi dâhiline girmişti (Şimşek, 2010: 92). *Johnson* o tarihe kadar, soğuk savaşın demokrasi cephesindeki kahraman

savaşçısı rolündeydi ve hakkında övgü dolu kitapların yazıldığı bir simaydı (Kurat, 1964) Arkasında ABD olan bir genel başkan imajı, delegeye tabii ki cazip gelecekti. *Morrison* firmasının ülkede yaptığı işlerde suiistimaller bulunduğu; *Demirel*'in de bu işlerde vazife aldığı şeklindeki *Bilgiç* tarafının propagandaları basında hiçbir yankı bulmadığı gibi kimi delege nezdinde prim bile yapıyordu. Öyle ya, *Demirel* kimine göre işini bilen birisiydi (Yesevize, 1990) *Bilgiç* son kozunu, *Demirel*'in *beynelmilel siyonizmin* payandası olduğu hususunda öteden beri takdimi yapılan mason teşkilatının bir üyesi olduğunu ileri sürerek yaptı. *Masonlar Kulübü* üyelerinin yer aldığı bir albümdeki *Demirel*'e ilişkin sayfanın fotokopisi tüm delegelere dağıtıldı. *Ankara Bilgi Locasının* 43 numaralı üyesi olarak tescilli belgeye rağmen *Demirel* bunu inkâr etti ve asla mason olmadığını söyledi (Kısakürek, 2008: 169). Bunu da yine bir mason teşkilatı olan *Türk Yükseltme Cemiyeti*'nin ikinci başkanı olan *Necdet Egeran* imzalı, *Demirel*'in cemiyetlerinde bir kaydının bulunmadığı ifadesini içeren yeni bir belgeyle sağladı. *Egeran*'ın verdiği belgenin sahte olduğu daha sonra ortaya çıktı ve bu da *Egeran*'ın mason biraderleri tarafından tepkiyle karşılandı; sonunda *Egeran* görevinden istifa etmek mecburiyetinde bırakıldı (Soysal, 1988: 513). 1961–1964 yılları arasındaki *İnönü* hükümetleri zaten tükenmişti ve onunla birlikte koalisyonlarda yer alan *YTP* ile *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi* de. *Menderes*'in ipini çeken adam olarak tesmiye edilen *İnönü*'yle ortaklık yapmak, *DP*'nin oylarına talip iki partiyi seçmenin gözünden iyice düşürmüştü. *AP* adım adım tek başına iktidara yürüyordu. Tüm olup bitenlere rağmen, sonunda, basının ve büyük çıkar çevrelerinin istediği isim de *AP*'nin başına geçirilmişti.

2. 1965 SEÇİMLERİ VE TEK BAŞINA İKTİDAR

1965 seçimleri Türk demokrasi tarihinin düşük katılımlı seçimlerinden biridir. 13.679.753 kayıtlı seçmenin sadece 9.748.678'i sandığa gitmiş; katılım oranı ise bu rakamlarla yalnızca % 71, 3 olmuştur. *Demirel* liderliğindeki *AP*, kullanılan geçerli oyların % 52, 9'unu alarak 450 sandalyeli Millet Meclisi'nde 240 milletvekilliği kazanmıştır (Karlı, 2016: 110). Bu tam anlamıyla bir zafer sayılabilir lakin o dönem itibarıyla *AP* seçmeni yetmişli yıllardaki gibi klasik sağ seçmen değildi. Sağın hemen bütün renklerini bünyesinde barındıran *AP*, seçmen nezdinde *İmralli*'daki üç mezarın yasını tutan halkın adeta sandıktaki intikamıdır (Dilligil, 1989; Kalpakçioğlu, 1969). *27 Mayıs* mağdurları hâlâ cezaevlerindedir. *Menderes*, *Polatkan* ve *Zorlu*'nun yol arkadaşlarına yapılan haksızlıkların zindan boyutunun sona ermesine daha bir yıl daha vardır. 1966'da son *DP*'li de cezaevinden çıktıktan sonra artık mücadelenin yeni bir boyutu başlamak üzeredir: *Eski Demokratların siyasi haklarının iadesi* (Bozbeyli, 2000).

Gariptir ki, 21 Ekim Protokolünü etkisiz kılmak için düzenlenen Çankaya'daki toplantıda *Yassıada* mahkûmlarına asla af çıkarılmayacak şeklinde cuntacılara verilen teminata “şimdilik” kaydını düşen İnönü, bu kez güçlenen AP'yi kendi içinden vurmaya planlamaktadır ve bir siyasi af vesilesiyle eski DP'lilerin yeniden meydana çıkmasının AP içindeki iktidar mücadelesini kızıştıracağını hesap etmektedir (Toker, 1993). Gerçekten de döneme ilişkin kalem oynatan önemli sayıdaki yazar da DP mirası üzerine konan AP'nin, iktidar nimetlerini “emaneti ehline tevdi etmek” kabilinden vermeye teşne olmadığını belirtir (Turgut, 1990). Dönem itibarıyla bir yandan bu husustaki tabanın taleplerine kulak vermek zorunda olan *Demirel*, diğer taraftan samimi olarak bir siyasi affa o kadar da istekli değilmiş gibi görünmektedir. Tabana, orduyla hâlâ mütereddit ilişkiler içinde bulunduğu mesajını vererek sabır telkin ederken; (Cizre-Sakallıoğlu, 1993) İnönü gibi bir ismin bile desteği olduktan sonra bu hususta bahane edilecek bir şey olmadığı ithamlarına karşı çaresiz kalan *Demirel*, sonunda bu konuda yapılacak anayasal bir düzenlemeye razı hale gelmek zorunda kalır (Avcı, 1999).

Orduyu tüm iç çelişkilerine rağmen ayakta tutan temel husus, ucu nefrete kadar varan DP düşmanlığıydı. *Talat Aydemir*'in (Aydemir, 1966) iki kez teşebbüs ettiği darbe (22 Şubat 1962 ve 21 Mayıs 1963) ve sonunda *Fethi Gürcan*'la (Gürcan, 2005) birlikte darağacına gitmesi (İsen, 1964), bir ölçüde münferit olarak girişilecek hareketlere bir gözdağı olmuş; orduda 27 Mayıs öncesi ve sonrasına kıyasla disiplin ancak sağlanabilmişti. Lakin bu durumu suiistimal etme sırası bu kez, küçük rütbelilerden yüksek rütbelilere geçmişti.

Cemal Gürsel'in 1966'daki vefatı sonrası, cumhurbaşkanı seçilen *Cevdet Sunay*'ın yerine *Genelkurmay Başkanlığı*'na getirilen *Org. Cemal Tural*'ın hâlâ etkinliğini sürdüren alt kademelerdeki yapılanmaların desteğini almaksızın yakında bir darbe yapılacağını ve kendisinin de devletin başına geçeceğini ima eden tavır ve davranışları açıktan açığa gözlemlenebilmekteydi (Altuğ, 1976). Üstelik *Tural*, *İlhami Soysal* gibi popüler bir gazeteciyi, yazdığı kimi yazılardan ötürü bir sabah evinin önünden taksiye aldırıp adam akıllı darp ettirdiği yönünde, hakkında güçlü deliller olan biriydi (Soysal, 1969). Ortamın yeni bir askeri müdahale için müsait olmamasının yanında *Cemal Tural*, ne *Cevdet Sunay*'ın, ne de ordunun da peşinden gideceği çapta biri değildi. *Tural* zira *Sunay-Demirel* ikilisinin bir operasyonu ile görevden alındı ve *Yüksek Askeri Şura Üyeliğine* gönderildi (Arcayürek, 1985b; Cizre-Sakallıoğlu, 1993: 70). Yerine Kara Kuvvetleri Komutanı *Org. Memduh Tağmaç* getirildi lakin aynı *Tağmaç*, tam da siyasi af gündemdeyken ve henüz çiçeği

burnunda bir *Genelkurmay Başkanlığı* 20 Mayıs 1969'da gündeme gelen açık bir darbe tehdidiyle bu işin suya düşmesine vesile oldu (Çavdar, 2000). Meclisten geçen anayasa değişikliğine ilişkin kanun, darbe tehditlerinin gölgesi altından bu kez senatoya havale edilir ancak bir türlü gündeme alınmaz ve yasama yılının sona ermesiyle kadük kalması sağlanmak suretiyle gündemden düşer.

3. 1969 SEÇİMLERİ VE SAĞDAKİ BÖLÜNME EŞLİĞİNDE ARA DÖNEME GİDİŞ

Siyasi af meselesinin başka bahara kalmış olmasının en çok *Demirel*'i sevindirdiği söylenir (Arzık, 1985). İlginçtir ki, gerek bu hadiseden mi, gerekse 9 Mart darbesinin önüne geçerek daha hafif bir darbeyle vaziyeti geçiştirmiş olmasından mı, *Demirel*'in *Tağmaç*'a karşı sesini yükselttiği, ismini hayırla yâd etmediği hiç duyulmamıştır (Birand, Dünder ve Çaplı, 1994). *Demirel*'in özellikle 1968 senesinde solun hâkim olmaya başladığı sokaklar ve üniversiteye karşı sağın elini güçlendirecek çeşitli hamlelere giriştiği anlatılır. Özellikle öteden beri *sol* *Kemalist* bir ruha sahip olan *Milli Türk Talebe Birliği* (Darendelioğlu, 1975) gibi kimi teşkilatların *milliyetçi-muhafazakâr* gençliğin idaresine geçmesinde etkili roller oynadığı söylenir. Kökleri *Komünizmle Mücadele Derneklerine* (Toker, 1971) kadar götürülebilecek olan bu kesimin gelişimi ve güçlenmesindeki katkıların en büyüğü *Demirel*'indir.

Soldaki iki büyük öğrenci örgütlenmesi olan *Fikir Kulüpleri Federasyonu* (sonradan *Devrimci Gençlik Federasyonu*, kısa adı Dev-Genç) *Sosyal Demokrasi Dernekleri Federasyonu*'na karşı sağ öğrenci kitlesi *Demirel*'in katkılarıyla güçlenmiştir (Genç, 1971). *Türkiye İşçi Partisi*'nin 1965 seçimleriyle *Millet Meclisi*'ne 14 temsilciyle girişiyse birlikte, legal yollarla sosyalizm yürüyüşü şiarının 1969 seçimlerinde alınan neticeyle birlikte, umutların kaybedilmesine neden olması; parlamento dışı muhalefet olgusunun dozunu ve şiddetini arttırdı (Belge, 1992). *Türkiye*'nin geri toplumsal yapısı sebebiyle işçi sınıfı eliyle sosyalizmin inşa edilemeyeceği; antiemperyalist geniş cepheli bir mücadele fikrinin bayraktarlığını yapan *Mihri Belli*'nin *Milli Demokratik Devrim Tezi* (Belli, 1970) alan kazanmaya başladı ve ülkede, özellikle üniversitelerde işgal ve boykotlar birbiri ardına meydana gelmeye başladı (Bican, 1970).

Ordu içindeki sol eğilimli subay kitlesine atılacak çengel vasıtasıyla, ülke geleneğinde ilerici bir geçmişe sahip olan ordunun sürece müdahil kılınmasının da strateji olarak belirlenmesi, *Milli Demokratik Devrim* yanlıların başlıca amaçlarından biri haline geldi (Yetkin, 1970). İşin ilginç tarafı: *AP* içinde de kaynamalar baş göstermekteydi. Siyasi af tartışmaları esnasında

gerilen ipler, AP içinde bütünleşik duran büyük ve küçük sermaye arasındaki koalisyondan da çatırdamaya başladığını gösteriyordu. Uygulanan ekonomik model, büyük sermayenin gitgide gelişerek küçüğünün rekabet gücünü kırdığını ve küçük merkezlerdeki iş çevrelerinin hayatta kalma kifayetini zedelediğini ortaya koyuyordu (Gevgilili, 1973). 1970’de Demirel hükümetinin bütçesine muhalefetle birlikte 41 ret oyununun verilmesi bardağı taşıran son damla oldu ve Demokratik Parti bu hengâme içinde doğdu. Parti, Celal Bayar’ın manevi; Sadettin Bilgiç’in fiili; Ferruh Bozbeyle’nin ise resmi liderliğinde faaliyete geçiyordu (Küçükkılıncı, 2007). Demirel’in ilk kez genel başkan seçildiği kongredeki en önemli destekçilerinden biri olan Mehmet Turgut’la, Bayar’ın kızı Nilüfer Gürsoy da partinin ağır topları olarak tesmiye edilmekteydiler. Diğer taraftan AP listesine sokulmadığı için Konya’dan bağımsız milletvekili seçilen Prof. Dr. Necmettin Erbakan da Milli Nizam Partisi’ni kurarak¹ AP tabanından bir kısmına talip olduğunun işaretlerini veriyordu (Akın, 2000). Kısacası 12 Mart Muhtırası öncesinde, AP’deki kan kaybı had safhadaydı.

Dış politikada ise ABD ile problemler yaşanmaya başlamış; büyük sermaye çevrelerinin yakın ilişki içinde buldukları Arap ülkelerini hoş tutup, iktisadi ilişkilerini, ilişki kurdukları ülkelerin İsrail’le olan mesafesine göre ayarlayan bu ülkelere karşı İsrail karşıtı bir siyaset izlenmekteydi.(Cem, 1977). Dönemin ABD Başkanı Richard Nixon’ın ülkesinde büyük bir sosyal sorun olarak beliren uyuşturucu bağımlılığının vebalini Türkiye’de üretilen haşhaşa (Altındal, 1979) bağlaması ve bu doğrultuda, bir müttefike yakışmayan tehditler savurmasının, aslında Türkiye ile İsrail arasındaki ilişki biçimindeki hoşnutsuzluğa bağlayan görüşler de bulunmaktadır (Songar, 1974). ABD’de etkin olan Yahudi lobisinin bu noktadaki politika tayin edilmesindeki etkisi tabii ki yabana atılamaz. Öte yandan, Türk-Sovyet ilişkileri de ABD’nin Kıbrıs politikası nedeniyle yumuşamaya başlamış; 1963 Kıbrıs Olayları esnasında ABD’nin Johnson Mektubuyla takındığı negatif ve onur kırıcı tutum nedeniyle Türkiye’yi bir parça NATO’nun belirlediği çizgi dışında, bu ülkeyle iyi ilişkiler kurmaya itmiştir (Toker, 1992). Türkiye topraklarındaki ABD üslerinden havalanan U-2 casus uçaklarının faaliyetlerinin, bir uçağın düşürülmesi sonrasında netleşmesiyle birlikte, Sovyetlerden Türkiye’ye yöneltilen hoşnutsuzluk içeren ifadeler karşısında hükümetin bu uçuşları yasaklaması sonucu hâsıl olmuş; bu da ilişkileri bozan ayrı bir husus olarak ortaya çıkmıştır.

¹ “Milli Nizam Partisi kuruldu”, Cumhuriyet, 27 Ocak 1970.

SONUÇ YERİNE: MUHTIRA VE DEMİREL'İN İSTİFASI

1971 yılı Mart ayına gelindiğinde, artık altmışların gerginliklerini çok daha aşan, 27 Mayıs'taki fikri yapılanmadan çok farklı bir hale gelmiş, iliklerine kadar politize olmuş bir ordu da vakidir. Darbenin önce gerçekleştirilip sonra pek muhtemel bir iç hesaplaşmaya sahne olacağı şüphesi ise seyrinin değiştirilmesine neden olmuştur, denilebilir. Ordu içinde yaşanması muhtemel tasfiyenin yürütücüleri olmaları beklenen *Celil Gürkan*, *Vedii Bilget*, *Aydın Kirişoğlu*, *M. Ali Akar*, *Şükrü Köseoğlu* ve *Ömer Çokgör* gibi isimler, 12 Mart Muhtırasının hemen ardından emekliye sevk edilmek suretiyle tasfiye edildiler (Ilıcak, 2001) *Altını tutamamak* deyimi (tanım Bedii Faik'indir) ile muhatap olmamak kaygısıyla hareket eden komuta kademesinin en üst basamağında yer alan *Memduh Tağmaç*, *Faruk Gürler*, *Muhsin Batur* ve *Celal Eyiceoğlu* işbaşındaki hükümeti istifa ettirmekten daha önemli gördükleri bu hamleyi, belki de kariyerlerinin en önemli hareketi olarak görseler yeridir denilebilir. Olası 9 Mart darbesiyle, kendilerinin de tasfiye edilebilecekleri korkusunu duyan, en ince ayrıntılarına kadar planlanan ve bizzat içinde oldukları darbeyi engelleyerek alttaki tazyiki bir muhtırayla geçiştiren komutanların bu reaksiyonları, muhtıranın muhatapları tarafından bile ehven-i şer olarak görülmüş olabilir (Turhan, 1986). Böylece komutanlar bir yandan, öteden beri ordu kademelerinde var olan *Demirel* antipatisini giderirlerken, diğer yandan kendi yerlerini de sağlama almış oluyorlardı. Üstelik *15 Mart 1971*'de *9 Mart* cuntasının önde gelenlerinin emeklilik kararlarını müstafi başbakan *Süleyman Demirel*'e imzalatarak... Zikredilen hamlenin hukuki aksülameli de, Türk hukuk sistemine getirilen bir yenilikle sağlanıyordu; yıllarca orduda terfi ettirilmeyip de *Danıştay*'a başvurarak rütbe alma geleneğinin verdiği rahatsızlığı gidermenin de çözüme bağlanması işte tam da bu olayla sağlandı. Emekli edilen bu isimlerin başvuru dilekçesi henüz *Danıştay*'da durmaktayken *Askeri Yüksek İdare Mahkemesi* kuruldu (Gürkan, 1986). Yeni düzenleme sonrasında görevsizlik kararı veren *Danıştay*, dava dosyalarını yeni mahkemeye iletiyor; *AYİM* de tabii beklendiği gibi emekli edilen *9 Mart*çıların taleplerini reddediyordu (Batur, 1985). *Demirel*'in muhtıraya karşı tavrı beklendiği gibi sert olmadı. Önce, bir müddet *Sunay*'la temasa geçmeye çabaladı başarılı olmadı, teması kurduğunda ise cumhurbaşkanının çaresizlik içinde, muhtıracıların kendisini de devreden çıkardıkları yönündeki serzenişine muhatap oldu. (Arcayürek, 1985b: 364). Sonrasında, bu tip müdahalelerin demokrasilerde yeri olmadığını muhtevi bir istifa bildirisiyle hükümetten çekildi. *Demirel*'in bu tip hadiselerde neden direnmediği doğrultusunda yapılan eleştiriler, bu tutumunun sadece karakterinden

kaynaklanan sebeplerle izah edilemeyeceği yönündedir. Nitekim mazisinde, deşildiği takdirde açıklanmaya muhtaç, gerek kendisinden gerekse yakınlarından kaynaklanan birçok şaibeli akçalı ilişkilerden bahsedilir. Yeğeni *Yahya Demirel*'in eski DP'li milletvekili *Mıgırđıç Şellefyan* ile birlikte İsviçre mahreçli hayali bir şirket vasıtasıyla mobilya diye gösterilerek odun talaşı ihraç edip devleti milyonlarca lira (o zamanki değerle) zarara soktuğu, kardeşlerinin kamu bankalarından milyonlarca lira kredi alarak ödemedikleri, bunları yaparken de *Demirel*'in nüfuzundan bolca istifade ettikleri anlatılan hususlardandır (Simav, 1987). Böylece akla, *Demirel*'in altından iktidar koltuğunu alanlarla, *Demirel* arasında örtülü bir pazarlık mı söz konusu? Sualinin gelmesi pek muhtemeldir. *Demirel*, geniş bir tabanın lideri olarak kendisine bağlı kitleyi teskin ederken, üniformalı muktedirlerin ise bu meseleleri soruşturma konusu yapmadıklarının gerisinde bu zımnî anlaşmanın bulunduğu söylenir mi? (Bulut, 1992)

Demirel'in, 12 Mart hükümetlerine karşı son derece cılız kalmış olan tepkilerini, söz konusu dönemde tatbik edilen uygulamalarla mutabık olduğu şeklindeki yorumlarla örtüştürmek de mümkün gözükmemektedir, zira *Demirel*, bir dönem çokça şikâyet ettiği 1961 Anayasası'nın kimi önemli maddeleri değiştirilirken desteğini esirgememiştir. Bunu yaparken söylemi ile eylemi arasında bir tutarlılık olmasını da gözetmemiştir, nitekim *Nihat Erim*'in 1961 Anayasası'nın Türkiye için lüks olduğu beyanına karşı, *Erim*'i, bir gün demokrasinin de Türkiye için lüks olduğunu söylemesi beklenebilecek şahıs olarak tarif ederken, anayasa değişikliklerine yaptığı katkı da gözden ırak tutulamaz (Cem, 1980: 221).

Muhtıracıların kendilerini muhtıra verdirecek mevkilere getirilmesinde Başbakan olarak vazifeli de yine hep *Demirel*'dir. *Faruk Gürler*'in 21 Ekim Protokolü imzacılarından olduğunu (Öztuna ve Gökdemir, 1987: 141), *Muhsin Batur*'un, *Menderes*'in yakalandığı o meşum gecede sevimsiz yol arkadaşı olduğunu (Yavuzalp, 1991); ayrıca *İrfan Tansel*'in *Hava Kuvvetleri Komutanlığı*'ndan alınmasının ardından yeni komutan *Süleyman Tulgan*'a diklendiği (Batur, 1985: 94–96), bilgisi haricinde değildir. *Faruk Gürler*'in cumhurbaşkanlığına soyunması esnasında takınılan itaatsiz tavrın ardında da ne *Ecevit*'in ne de *Demirel*'in belirleyici rolü gözükmemektedir; *Gürler*, kendisinden boşalan makama heveslenen *Batur*'a, *Semih Sancar* nezdinde teksif eden *Kara Kuvvetleri* temayülüne karşı destek olmadığı için *Batur* tarafından yalnız bırakılmış ve kaybetmiştir (Birand, Dündar ve Çaplı, 1994: 248). Eğer *Batur*, tıpkı vaktini beklemeye kararlı olan ve *Faruk Gürler*'in de kendisi gibi aslanlı kapıya varmadan emekli olmasında direten, dönemin *Genelkurmay*

Başkanı Org. Memduh Tağmaç'a yaptığı gibi (Demirel, 1977: 191–194), cumhurbaşkanlığı seçimi esnasında jetleri alçaktan uçursaydı, Fahri Korutürk ismi belki de sadece eski Deniz Kuvvetleri Komutanı olarak tarihteki yerini alacaktı. Oylamalar esnasında kulislerde dolaşan beli tabancalı üniformalılara karşı yine de baskıya karşı direndik ve Gürler'i seçmedik, şeklindeki ifadeler de en azından sorgulanabilir gibi gözükmemektedir.

27 Mayıs felaketinin ardından kurulan AP, var olma savaşı verirken Demirel yoktur; AP iktidar ortağı ve nihayet cuntalar nazarında kerhen icazetli bir parti hüviyeti kazanırken ise Demirel partiye kaydını hemen yaptırmıştır. AP Genel Merkezi tahrip edilirken Demirel o bildik deyimle şapkasını alıp tuvalet penceresinden arka sokağa oradan da mesut mutlu evine gitmiştir. Gümüşpala'nın vefatının ardından geniş çaplı bir baskı grubunun desteğini alarak AP Genel Başkanı, ardında da Başbakan olmuştur. Yetmişlerin milliyetçisi, muhafazakârı, mukaddesatçısı 28 Şubat'ın cumhurbaşkanı Demirel'in 12 Eylül'e gidişteki dahli ise, bu çalışmanın devamı olacak bir başka yazının konusudur.

KAYNAKÇA

Akın, Kenan (2000) *Milli Nizam'dan 28 Şubat'a Olay Adam Erbakan*, İstanbul: Birey Yayıncılık.

Altındal, Aytunç (1979) *Haşhaş ve Emperyalizm*, İstanbul: Havass Yayınları.

Altuğ, Kurtul (1976) *27 Mayıs'tan 12 Mart'a*, İstanbul: Koza Yayınları.

Arcayürek, Cüneyt (1985a) *Yeni Demokrasi Yeni Arayışlar 1960–1965* [Cüneyt Arcayürek Açıklıyor–4], (Ankara: Bilgi Yayınevi.

Arcayürek, Cüneyt (1985b) *Demirel Dönemi 12 Mart Darbesi 1965–1971* [Cüneyt Arcayürek Açıklıyor–5], Ankara: Bilgi Yayınevi.

Arcayürek, Cüneyt (2003) *28 Şubat'a İlk Adım* [Büyüklerle Masallar, Küçüklerle Gerçekler–9], Ankara: Bilgi Yayınevi.

Arzık, Nimet (1985) *Demirel'in İçi-Dışı*, İstanbul: Milliyet Yayınları.

Avcı, Sabit Osman (1999) *Dinlediklerim, Öğrendiklerim, Söylediklerim ve Yaptıklarım*, İstanbul: Yazarın Kendi Yayını.

Aydemir Talât (1966) *Ve Talat Aydemir Konuşuyor*, İstanbul: May Yayınları.

Batur, Muhsin (1985) *Anılar ve Görüşler*, [Üç Dönemin Perde Arkası], İstanbul: Milliyet Yayınları.

Bayar, Celâl; (1999) *Kayseri Cezaevi Günlüğü*, Hazırlayan: Yücel A. Demirel, İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık.

Belge, Murat [Ahmet Samim] (1992) “*Sol*”, (Der.) İrvin Cemil Schick, ve E. Ahmet Tonak *Geçiş Sürecinde Türkiye*, İstanbul: Belge Yayınları.

Belli, Mihr (1970) *Milli Demokratik Devrim*, Ankara: Aydınlik Yayınları.

Bican, Mehmet (1970) *Devrim İçin Gençlik Hareketleri*, Ankara: Güvendi Matbaası.

Bilgiç, Sadettin (2002) *Hatıralar*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Birand, Mehmet Ali; DüNDAR, Can ve ÇAPLI, Bülent (1994) *12 Mart [İhtilâlin Pençesindeki Demokrasi]*, Ankara: İmge Kitabevi.

Bozbeyli, Ferruh (2000) *Alaca Siyaset* [Siyasi Hikâyeler], İstanbul: Babîâli Kültür Yayıncılığı.

Bozdağ, İsmet (1986) *Celal Bayar* [Zaferlerle ve Şereflerle Dolu Bir Hayat], İstanbul: Tercüman Yayınları.

Bulut, Hayrettin (1991) *Demirel'in Hikâyesi* [32 Kısım Tekmili Birden], İstanbul: Yalçın Yayınları.

Bulut, Hayrettin (1992) *Binaenaleyh Hatıratımdır*, İstanbul: Yalçın Yayınları.

Cebeci, Sırrı Yüksel (1975) *Silahların Gölgesinde Demirel*, İstanbul: Latin Matbaası.

Cenkçi, Burhan (1991) *Gene mi Demirel?* İstanbul: Can Ofset.

Çavdar, Tevfik (2000) *Türkiye'nin Demokrasi Tarihi 1950–1995*, Ankara: İmge Kitabevi.

Darendelioğlu, İlhan (1975) *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, İstanbul: Toker Yayınları.

Demirel, Hüseyin (1977) *12 Mart'ın İcyüzü* [Nasıl Geldi, Nasıl Geçti?], İstanbul: Yeni Asya Yayınları.

Dilligil, Turhan (1989) *İmrâlı'da Üç Mezar*, İstanbul: Dem Yayınları.

Donat, Yavuz (1993) *Demirel'in Yokluk Yılları*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Donat, Yavuz (1997) *Sürgünden Çankaya'ya* [Vitrin'de 1991–1992–1993], Ankara: Ümit Yayıncılık.

Donat, Yavuz (2005) *Cumhuriyetin Kara Kutusu [Süleyman Demirel Anlatıyor]*, İstanbul: Merkez Yayınları.

Esengin, Kenan (1978) *27 Mayıs ve Ordudaki Kıyımlar* [Ordudaki Emeklilik Olayı], İstanbul: Su .

Genç, Süleyman (1971) *12 Mart'a Nasıl Gelindi?* Ankara: İleri Yayınları.

Gevgilili, Ali (1973) *Türkiye'de 1971 Rejimi* [Tarım Toplumundan Sanayi Toplumuna Geçiş Aşaması], İstanbul: Milliyet Yayınları.

Gürkan, Celil (1986) *12 Mart'a Beş Kala*, İstanbul: Tekin Yayınevi.

Ilıcak, Nazlı (2001) *12 Mart Cuntaları* [Demokrasinin Sırtındaki Hançer], İstanbul: TİMAŞ Yayınları.

İsen, Can Kaya (1964) *Geliyorum Diyen İhtilal* [22 Şubat–21 Mayıs], İstanbul: Tan Gazetesi ve Matbaası.

İsmail Cem (1977) *Tarih Açısından 12 Mart* [Tarihteki Yeri ve Sonuçları], C-2, İstanbul: Cem Yayınevi.

İsmail Cem (1980) *Tarih Açısından 12 Mart* (Nedenleri.. Yapısı..Sonuçları), [İki Cilt Bir Arada], İstanbul: Cem Yayınevi.

Kahraman, Ahmet (1993) *Devr-i Süleyman*, İstanbul: Sel Yayınları.

Kalpakçıoğlu, Özdemir (1969) *İkinci Cumhuriyetin 3 Başbakanı ve Olaylar-III* [İnönü-Ürgüplü-Demirel], Ankara: Nüve Matbaası.

Kara, Muzaffer Ayhan (2004) *Demokrasi ve Uzlaşma Kültürü Açısından Koalisyonlar* [Türk Siyasal Yaşamında 1961 Sonrası Bir Olgular], İstanbul: Otopsi Yayınları.

Karlı, İhsan (2016) *Türk Basınında Milletvekili Seçimleri*, Kocaeli: Volga Yayıncılık.

Kısakürek, Necip Fazıl (2008) *Yahudilik-Masonluk-Dönmelik* [Derleme], İstanbul: Büyük Doğu Yayınları..

Kurat, Akdes Nimet (1964) *Başkan Lyndon B. Johnson ve ABD Cumhurbaşkanlığı*, Ankara: Dost Yayınları.

- Küçükılınç, İsmail (2007) “Cumhurbaşkanlığı Seçimleri ve Üç İspartalı”, *Yerel Siyaset*, Yıl: 2, Sayı: 20 Ağustos, 45–50.
- Öner, Gürcan (2005) *Ben İhtilâlciyim* [Fethi Gürcan], Ankara: Süvari Yayıncılık.
- Örtülü, Erdoğan (1966) *Üç İhtilâlin Hikâyesi*, Konya: Milli Ülkü Yayınevi.
- Öymen, Altan ve Mumcu, Uğur (1975) *Mobilya Dosyası*, Ankara: ANKA Yayınları.
- Öztuna, Yılmaz ve Gökdemir; Ayvaz (1987) *Türkiye’de Askeri Müdahaleler*, İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Sakallıoğlu, Ümit Cizre (1993) *AP-Ordu İlişkileri* [Bir İkilemin Anatomisi], İstanbul: İletişim Yayınları.
- Simav, Akın (1987) *Demir Paspas* [12 Eylül Sonrası Gözetim Altı Günlüğü], Ankara: Servo Yayınları.
- Songar, Ayhan (1974) *Haşhaş Meselesi ve Türkiye*, İstanbul: Hareket Yayınları.
- Soysal, İlhami (1969) *Sıfıra Sıfır Elde Sıfır*, İstanbul: Kitap Yayınları.
- Soysal, İlhami (1988) *Masonluk ve Masonlar* [Dünyada ve Türkiye’de], İstanbul: Der Yayınları.
- Şimşek, Halil (2010); “Johnson Mektubu ve Türk-Amerikan İlişkilerine Etkisi”, O. B. Dinçer, H. Özdal ve H. Necefoğlu (Editörler), *Yeni Dönemde Türk Dış Politikası* [Uluslararası IV. Türk Dış Politikası Sempozyumu Tebliğleri], Ankara: USAK Yayınları.
- Toker, Metin (1971) *Solda ve Sağda Vuruşanlar*, Ankara: Akis Yayınları.
- Toker, Metin (1992) *İnönü’nün Son Başbakanlığı 1961–1965* [Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944–1973], Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Toker, Metin.(1993) *İsmet Paşa’nın Son Yılları 1965–1973* [Demokrasimizin İsmet Paşa’lı Yılları 1944–1973], Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Turgut, Hulusi (1992) *Demirel’in Dünyası* [Bir Liderin Doğuşu 1924–1962/Bir Liderin Yükselişi 1962–1971], C-1, İstanbul: ABC Yayınları.
- Turgut, Mehmet (1990) *Siyasetten Portreler*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Turhan, Talat (1986) *Bomba Davası* [Savunma-1], İstanbul: Talat Turhan Yayını.
- Yavuzalp, Ercüment (1991) *Menderes’le Anılar*, Ankara: Bilgi Yayınevi.

Yesevizâde (1990) *Süleyman Demirel* [veya Yalan Üzerine Kurulu Bir Politik Hayat], Ankara: Hakikati Arayış Neşriyatı.

Yeşilyurt, Süleyman (1997) *Bayar Gerçeği*, Ankara: Serajans Yayınları.

Yetkin, Çetin (1970) *Türkiye'de Soldaki Bölünmeler 1960–1970* [Tartışmalar, Nedenler, Çözüm Önerileri], Ankara: Toplum Yayınları.